

ФАЛЕС МІЛЕТСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ

Меленко С.Г.

(кандидат юридичних наук доцент кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича)

Анотація. У статті досліджується процес становлення та розвитку світоглядних уявлень Фалеса Мілетського (624-546 рр. до н.е.), визначається його роль у феномені зародження давньогрецької філософії права.

Ключові слова: Фалес Мілетський, давньогрецька філософія, філософія права, світоглядні уявлення.

Аннотация. В статье исследуется процесс становления и развития мировоззренческих представлений Фалеса Милетского (624-546 гг. до н.э.), определяется его роль в феномене зарождения древнегреческой философии права.

Ключевые слова: Фалес Милетский, древнегреческая философия, философия права, мировоззренческие представления.

Summary. The article under discussion traces up the process of setting up and rationalizing of Thales' views upon the world perception. Besides, it determines his role in founding the Ancient Greek Philosophy of Law.

Key words: Thales of Miletus, Ancient Greek Philosophy, Philosophy of Law, ideas of world perception.

Постановка проблеми. Першим серед мілетських філософів був Фалес – відомий математик, астроном та політичний діяч, який користувався великою повагою співгромадян. Він походив із знатного фінікійського роду, був сучасником Солона. Але, не дивлячись на його великий внесок у розвиток науки в цілому та філософії зокрема, постать Фалеса залишається маловідомою, а його творчість не достатньо дослідженою.

Багатогранні наукові пошуки Фалеса своєрідно впливали на розвиток його філософської думки. Мислитель, як і його наступники, був прихильником концепції гілозоїзму, – поглядів, за якими здатність відчувати нібито притаманна будь-якій матерії. Він вважав, що все суще має власну душу, розглядаючи її як щось спонтанно-активне. Також філософ прославився своєю суспільно-етичною, державно-правовою та дипломатичною діяльністю, що спричиняло неабиякий вплив на розвиток тогочасного давньогрецького суспільства. Тому діяльність Фалеса і на даний час викликає неабиякий інтерес і продовжує залишатися предметом наукового аналізу.

Ступінь наукової розробки проблеми. До дослідження творчої спадщини Фалеса зверталось не одне покоління вчених-філософів, правознавців, політологів та представників інших галузей науки. Ще в сиву давнину до цієї проблематики зверталися такі мислителі античності як Геродот, Діоген Лаєртії, Страбон, Еліан. Серед західноєвропейських вчених творчість Фалеса вивчали Ж.П.Вернан [5], В.Віндельбанд [6], Т.Гомперц [8], К.Форклендер [25]. До сучасних реалій дослідженнями у цій сфері займалися В.Ф.Асмус [3], А.С.Богомолів [4], Н.Н.Залеський [9], М.М.Кобиліна [10], А.Ф.Лосєв [12], С.Я.Лур'є [13], В.С.Нерсесянц [17], С.В.Пролеєв [18], Г.П.Редькін [20], І.Д.Рожанський [21], С.Н.Трубецький [22; 23], в українських дослідженнях – М.В.Костицький [11].

Метою статті є аналіз процесу становлення та раціоналізації світоглядних уявлень Фалеса Мілетського через призму етичних та морально-правових констант тогочасного іонійського суспільства та сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Давньогрецька філософія (в тому числі філософія права) є чистим творінням грецького духу, бо жоден інший народ до греків не створив філософії в тому розумінні, яке ми застосовуємо власне до цієї науки. Напевно розквіт грецької філософії не був випадком. Йому сприяла географія країни,

суспільний і політичний устрій грецьких міст-держав, рід занять населення, власне грецька культура та демократія, яку освоїли греки. Зацікавленість природою, навколишнім світом, людиною взагалі й людиною в природі та суспільстві, прагнення до ясності та здатність до абстрактних розмірковувань – це ті обставини, що сприяли виникненню грецької філософії. Зауважимо, що давня грецька філософія починається з того, що абстрактне мислення спрямовується на зовнішню природу, на зовнішній, об'єктивний для людини світ, як єдину струнку цілісність, на космос [11, с.26].

Початок філософствування у греків пов'язаний не з поняттєво-логічними конструкціями, а з образно-метафоричними міркуваннями, зумовленими традиціями міфологічного осмислення світу. У морально-правовій філософії проблеми моралі та права спочатку розчинялися в міркуваннях античних філософів про Космос, логос, долю. При цьому в багатьох випадках поняття моралі й права перепліталися. З одного боку це свідчило про близькість цих форм регулювання людської поведінки, а з другого – про нездатність давньої думки вникнути в їх сутність і розмежувати ці дві категорії [24, с.41].

Сама ж антична філософія виникає в першій половині VI ст. до н.е. в малоазійській частині тодішньої Еллади – в Іонії, в місті Мілет (на західному березі Малої Азії, сучасне місто Балат на території Туреччини), яке на той час було великим торгово-ремісничим центром, та заснувало у VII – VI ст. до н.е. цілий ряд колоній на берегах Чорного моря й було пов'язане морськими шляхами зі Сходом та Заходом. Тому перша давньогрецька філософська школа називається мілетською. До неї належали Фалес, який був, за словами Аристотеля, «родоначальником» філософії [25, с.18], а також Анаксимандр, Анаксімен та їх учні. У своїх ще наївних філософських уявленнях про світ мілетці опиралися на більш давній світогляд Гомера та Гесіода, очищуючи його від міфологічної форми та перетворюючи у відповідності з зачатками наукового мислення свого часу. Специфічна філософська постановка питання, яку ми зустрічаємо у зазначених мислителів, полягає в прагненні встановити ту першооснову, яка могла б пояснити всю нескінченну багатогранність природних явищ. Зокрема Фалес вважав такою першоосною воду, Анаксімен – повітря [2, с.25, 267].

Торкаючись проблеми першооснови, вихідних начал, Арістотель зазначав, що коли мова заходить про перших філософів, то слід зазначити, що більшість з них вважала началом всіх речей, всього сущого певну речовину (*ἐν ὑλῆς εἶδει μόνον*), тобто те, з чого все походить, те, з чого все виникло, у що під кінець свого існування все перетворюється, незмінну у змінюваних проявах сутність вони називали стихією та началом всіх речей. Тому вони не визнавали ані генезису, походження (з нічого), ані знищення (чи перетворення в ніщо), тому що стихійна речовина є вічною, тобто сталою в часі [23, с.145].

В філософській науці, на даний час, переважає думка про те, що мілетська школа була переважно природнонауковою та не торкалася теоретичних проблем буття й пізнання, тому можна говорити, деякою мірою, про її натуралізм. Зокрема її навіть продовжують називати фізіологічною (від слова «фіюсис» (*φύσις*) - природа, звідси і термін «фізіологія» (*φυσιολογία*), але не в сьогоденньому розумінні цього терміну, а в давньогрецькому), тому і перші філософи – Фалес, Анаксімен, Анаксимандр – називалися у свій час фізіологами) [15, с.14-15]. На даний час це питання, у світлі формулювання нових філософських ідей на погляди і творчість мілетців є дискусійним. В подальшому викладі статті ми ще повернемося до цієї проблеми та проаналізуємо сучасні погляди на неї. Саме з цієї філософської школи і бере свій початок історія європейської наукової космогонії та космології, фізики, географії та картографії, метеорології, астрономії, біології та частково математики. Все це являло собою єдину науку «про природу», або «природну історію», котра описує та пояснює космос в його еволюційній динаміці: від походження світил та землі із праречовини, до виникнення живих істот (за Аксिमандром) [1, с.493]. Праречовина вічна та нескінченна в просторі, знаходиться у постійному русі «від віку», світ породжується з неї спонтанно. «Боги» народної міфології ототожнюються

зі стихіями та небесними світилами (в Анаксімена) або з безліччю світів (у Анаксімандра), що виникли з єдиної праречовини, яка сама по собі розуміється як вище та абсолютне божество. Можна сказати, що мілетська школа була пантеїстичною, але носила природничий характер. Вона вперше скасувала міфологічну картину світу, засновану на понятті «верх-низ» та протиставленні небесного (божественного) земному (людському). Але в науковому світі на нинішньому етапі розвитку науки висловлюються також дещо інші думки, стосовно науково-філософської спадщини мілетців загалом, і проаналізувати ці погляди ми спробуємо на прикладі світобачення, чи світосприйняття основоположника філософської науки – Фалеса.

Так от, засновником мілетської школи, та й родоначальником філософії взагалі, прийнято вважати Фалеса (640-546 роки до н.е.). Він прожив довге та плідне життя. В молодості Фалес багато подорожував, зокрема відомо, що він побував в Єгипті, а також, можливо, в Сирії та в Межиріччі. Звичайно, що багато з того, що Фалес побачив та дізнався в цих країнах давньої культури вплинуло на образ та стиль його думок.

Здібності філософа були різнобічні та належали до різноманітних сфер діяльності й буття грецького соціуму, до сфери наукового розвитку якого ним було зроблено суттєвий вклад. Його, наприклад, вважають першим серед еллінів хто почав займатися астрономією, так він вирахував дні літнього та зимового сонцестояння, рівнодення; визначив тривалість року у розмірі 365 діб; пророкував погоду по зірках та інших небесних ознаках, передбачав сонячні затемнення. Фалес отримав визнання і як математик, зокрема і на сьогодні одна з геометричних теорем носить його ім'я, був першим, хто дослідницьким шляхом визначив висоту одного з найвеличніших чудес світу – єгипетських пірамід, чого, до речі, не вдавалось зробити єгипетським мудрецам на протязі століть [18, с.139]. Мудрість Фалеса у давньогрецькому філософському світі тлумачиться то як практична кмітливість та винахідливість, то як споглядова відчуженість (Платон, Геракліт Понтійський) [1, с.743]. В переказах Фалес постає купцем та підприємцем, гідроінженером, тонким дипломатом та мудрим політиком, «першим» із семи мудреців, провидцем, своєрідним культурним героєм грецької науки та філософії. Аристотель починає з Фалеса історію метафізики, Теофраст – «природної історії», Евдем – астрономію та геометрію. На жаль Фалес не залишив після себе філософських творів письмового характеру, те, що нам відоме як його філософське вчення, є лише певною частиною його міркувань. Але саме ці думки зробили Фалеса основоположником філософської традиції, а його ім'я – безсмертним.

До нашого часу не дійшло конкретно-вичерпного формулювання основної проблеми, яку Фалес вважав вихідною для тієї сукупності визначених ним питань, які згодом отримають назву філософських. Досить ймовірним є й те, що цього проблемного питання взагалі не існувало, але саме вчення основоположника філософії, так само як і подальший розвиток започаткованої ним інтелектуальної традиції, дає змогу реконструювати це ключове для філософської спадщини Фалеса питання: «Що є все?» Щоб розкрити специфіку цієї філософської категорії, потрібно її порівняти з іншими проблемними складовими буття, які формуються в результаті безпосередньої людської діяльності та виникають на основі життєвого досвіду. Так за час свого земного життя людина має справу переважно з конкретними речами, особами, явищами. Тому питання, які нею формулюються, стосуються безпосередньо того, з чим вона стикається у повсякденному житті, те що оточує індивіда протягом його життя. Однак питання «що є все?» належить до дещо іншої якісної площини. На нього неможливо відповісти як на питання, що стосується окремого предмета живої чи неживої природи. Для цього потрібно дещо відійти від звичного світосприйняття: охопити своїм поглядом всю багатоманітність світу, перемістивши себе за уявні просторові межі, виокремивши своє «єго» зі сфери буття, споглядаючи все існуюче, як сторонній глядач, охопивши своїм поглядом увесь всесвіт, але, в той же час, усвідомивши себе певним індивідом, який не бере жодної участі в процесах вселенського буття.

Виходячи із законів формальної логіки, питання «що є все?» можна спробувати дослідити шляхом з'ясування, яке коло предметів навколишнього світу підпадає під визначення терміну «все»? «Все» (грецькою *pân*) – це все навколишнє, все оточуюче без виключень та прогалин, від малого до великого, всі риси, подробиці та деталі видимого, куди б ми не звернули свій погляд, скрізь нас оточує «все» – незчисленне, неосяжне, не досліджуване [16, с.16].

Під дану категорію підпадає сукупність явищ та предметів, що не тільки оточують індивіда, а й носять матеріальний характер, конкретно існуючи в навколишньому середовищі; явища нематеріального характеру, які існують поза чуттєвою сферою, а саме в уяві індивіда (уявлення про справедливість, честь, добро, зло та ін.), а також соціальні інституції, що покликані врегульовувати відносини між людьми (право, мораль, закон, звичаї, традиції, релігія) та ін. Можна спробувати дати відповідь на питання «що є все?» шляхом наукового пізнання, вивчення кожного окремого існуючого явища з наступним підсумком здобутих знань та набутого досвіду. Але виключно всі існуючі навколо індивіда предмети та поняття досягнути конкретними глибинними дослідженнями неможливо через їх нескінченну кількість, та й ані часу людського життя, ані можливостей розуму окремо взятого індивіда не вистачить, щоб охопити їх усі, досягнувши необхідного рівня знань про кожен предмет окремо. Крім того зауважимо, що людський досвід обмежений, так як у світі існує велика кількість явищ, які є недоступними та невідомими людині. Але ж поняття «все» включає до свого змісту не тільки все існуюче у той чи інший період історичного розвитку людства, але й те, що існувало раніше, та й те, що буде існувати в майбутньому, все те, що відоме людині на даному етапі розвитку світового соціуму, й те, що досягнути їй поки що не під силу. Таким чином поняття «все», у даному випадку, охоплює усю сукупність існуючого, те, що є невід'ємною складовою частиною буття. Тому дослідити та вирішити дану проблему за допомогою тотального наукового пошуку шляхом дослідження кожного конкретного явища окремо і подальшого узагальнення отриманих результатів – не можливо. Адже так можна дослідити лише те, що нам стало відомо з нашого конкретного буттєвого досвіду [18, с.141-142]. Але ж існує багато явищ, які не знаходяться у полі зору людини, яка, до речі, також входить, так би мовити, до предмету питання «що є все?» Тому аналізуючи його, ми можемо прийти до визначення нового предмету, який неможливо наочно уявити, який не є окремою індивідуалізованою річчю чи явищем. Можна стверджувати, що світ, в широкому його розумінні, у всій своїй багатогранності та різноманітності, але й одночасно і в непорушній єдності, сам виступає предметом питання «що є все?» і завдяки цьому новому поняттю, думка, мислення набуває нових, якісно інших якостей [18, с.142].

Загальновідомо, що звичайна, повсякденна розумова діяльність ґрунтується на життєвому досвіді. Пов'язані з нею судження походять з життєвого, чуттєвого досвіду як соціуму в цілому, так й окремого індивіда зокрема. Навіть якщо проблема торкається певного явища, з яким той чи інший індивід ніколи не стикалися, він довіряється досвіду, традиції чи авторитетові інших людей, які з досліджуванним явищем вже стикалися, вивчали та пізнавали його за час свого життєвого досвіду. Але проблемне питання «що є все?» індивід повинен дослідити лише на основі сили своєї думки, мислення, потужності, так би мовити, розумового споглядання. Фалес виносить себе за межі «всього», розглядає цю проблему абстраговано, зі сторони. Він, так би мовити, окреслює проблему виносячи себе, власну мислячу інстанцію, за грань «всього», а саме поняття «все», як предмет дослідження, об'єднує, консолідує, трансформує в інші категорії та визначення, що формуються в поглядах та умовиводах філософа, направлених на дану проблему «із зовні». Тобто тільки опинившись, так би мовити, «по той бік буття», у дослідника з'являється можливість сказати про світ – «все» [16, с.17]. У даному випадку сила думки досліджує реальність, котра не постає перед індивідом як складова частина будь-якого набутого досвіду, не заявляє про себе за допомогою чуттєвої достовірності, а виокремлюється лише за допомогою думки, мислення, результатом яких є поява нового

умовиводу. Адже «все», про що запитує Фалес та інші ранні давньогрецькі філософи, може охоплюватися тільки думкою, споглядатися, охоплюватися лише за допомогою сили розуму. Зауважимо, що ця проблема є чимось якісно іншим категорійним поняттям аніж конкретна річ та й навіть вся відома людині сукупність речей. Все це існує у такому вигляді, такій формі, яким воно є за сутністю свого буття, тобто за своєю природою, фюсісом (φύσις).

Наступним за поняттям «все», слід проаналізувати поняття «є», з філософської точки зору. Так ось дана категорія (грецькою ὄν, εἶναι) відіграє роль не просто логічної зв'язки словесної конструкції «що є все», її не можливо вилучити, тому що поняття «є» виступає несучою парадигмою Фалесової думки, так як він визначав поняття «все» для окреслення сукупності суцього за допомогою категорії «є», чим виділив, виокремив критерії та предмет філософського, а потім вже й загальнонаукового пізнання. Адже тільки суще, на відміну від уявного, можна пізнати та дослідити, воно виступає центральним поняттям античної філософії, ключовим екзистенціалом античної культури.

Повертаючись до поняття фюсісу зазначимо, що з ним пов'язується чимало непорозумінь та суперечностей, які, в свою чергу, призводять до неоднозначного тлумачення суті вчень мілетської школи, засновником якої, як вже зазначалося, став Фалес. Зокрема, мілетці ведуть мову про «фюсіс» маючи на увазі природу всіх явищ. Згідно з цим твердженням формулюється висновок, що предметом філософського пошуку, пізнання мілетців була природа, в сьогоднішньому її розумінні, і саме тому, згідно з традицією, котра набула свого розповсюдження ще у минулому столітті, їх вчення розуміють саме як натурфілософське [17, с.19-20]. Але, в даному випадку, потрібно вказати на те, що поняття «природи» у сучасному його розумінні формується разом з наукою природознавства Нового часу, а саме лише з XVII століття [18, с.143]. Зауважимо, що в епоху досократиків природа не виділяється в окрему, особливу та автономну частину світобудови, яка потребує свого розуміння та специфічного способу мислення і дослідження. Так для ранньої філософської думки світ існує в цілому, до його складу входять як природні явища так і людські творіння та прояви божественної волі, тобто все існує. Тому в науковому світі на сьогодні висловлюється думка про те, що «фюсіс» ранніх філософів слід розуміти та перекладати не як «природу», а як «суще» або «буття». Що Фалес та мілетські філософи займалися осмисленням не «природного світу», а суцього, тобто світу в цілому, світобудови («космосу»). На цій підставі орієнтація думки найдавнішої античної філософської школи повинна визначатися не як «натурфілософська», а як «космогонічна» та «онтологічна» [18, с.144].

Для проведення подальшого дослідження філософської спадщини Фалеса, визначимо основні принципи, відправні точки, так би мовити підвалини його вчення. Зокрема Аристотель наводить чотири тези, котрі можуть походити з усної творчості Фалеса: 1) все походить із води (в перипатетичному формулюванні, вода – архе, тобто матеріальна причина суцього); 2) земля плаває по воді на зразок дерева; 3) «все заповнене богами» (множина носить збірно-родове значення, еквівалентне «божеству» взагалі), або «душа-псюхе розташована у Всесвіті; 4) магніт (за Гіппієм також бурштин) «має душу» так як «рухає залізо» (приклад одухотвореності неживого) [2, с.268-270; 1, с.744; 19, с.48; 14, с.16].

Фалес займався пошуком у різноманітті речей єдиного начала, першооснови, йому належать такі глибинні вислови, як: найдавнішим зі всього суцього є Бог, бо він не народжений; найпрекраснішим є світ, так як він творіння Боже; найбільшим є простір, так як він все вміщує; найбільшим є розум, так як він охоплює все; найсильнішою є необхідність, бо вона долає всіх; наймудрішим є час, бо він все виявляє [7, с.70; 18, с.150].

Відштовхуючись від онтологічних основ вчення Фалеса, можна зробити припущення, що він фактично виділяв дві різні, але, в той же час, тісно пов'язані між собою сфери буття. Фактично виводячи та обґрунтовуючи філософську категорію «поєднання, спільності різного». До першої належить все, що оточує людину, а саме –

навколишній світ, все що має своє начало, яке народжене, створене, тому що воно є нічим іншим як творінням Божим: «Найпрекрасніше всього – світ, так як він творіння Боже». До цієї категорії належать як живі складові Всесвіту так і не живі, яких Фалес наділяє душею. За приклад можна навести його вислів про те, що «все заповнене богами» та що «душа-псюхе» розташована у Всесвіті. Тобто мислитель вказує на те, що у будь-якому об'єкті навколишнього середовища, не залежно від того чи належить він до органічної чи неорганічної складової світу, тобто, чи належить він до живої чи не живої природи, у будь-якому природному явищі, присутня складова теологічного характеру. Тобто все суще є творінням Божим і все воно несе у собі відбиток Творця, наповнене його духом, божественною енергією. На підтвердження цього припущення давньогрецького філософа наведемо його думки про те, що магніт «має душу» так як «рухає залізо», як приклад одухотворення неживого. В наслідок примітивізму тогочасної науки досить проблематичним було пояснення природних процесів, які отримали на сьогодні назву магнітних полів. Вказана категорія наукового пошуку та дослідження на той час людству відомою не була. Але допитливий людський розум вже в той період наукового прикладного примітивізму намагається дати пояснення не зрозумілим, але таким реальним природним процесам. Тому Фалес фактично й ототожнює магніт з живою істотою на основі притаманної їм обом властивості – пересувати інші предмети. На основі цих спостережень Фалес приходять до висновку, що ця властивість притаманна одухотвореним субстанційним об'єктам як органічної (живим організмам), так і неорганічної будови (магніт). Тобто мислитель головною ознакою одухотвореності вважає не біологічну структуру, переносючи її до сфери другорядних чинників, а фізичну здатність тієї чи іншої складової частини «всього» виконувати функції з переміщення певного фізичного об'єкта в просторі. У даному випадку домінянтою виступає не біологічна, а фізична складова, а саме здатність одухотвореного об'єкта дослідження фізично впливати на інші предмети наслідком чого є переміщення їх у просторі. Зокрема Арістотель вказував на те, що згідно вчення Фалеса саме душа виступає рушійним началом, силою і здатність рухати інші предмети це прояв, ознака наявності душі [23, с.147].

Фалес, на жаль, нічого не сказав, або до нашого часу не збереглися його думки, про здатність перемішувати предмети в просторі такими стихіями як вітер, вода, землетрус тощо. Хоча, не зважаючи на особливе ставлення Фалеса до води, вказані природні явища також можна пояснити виходячи із твердження мислителя про те, що «все наповнене богами». Тобто все об'єктивно існуюче, що має свою відправну точку, будь то жива чи не жива природа, річі, людина тощо – створені Богом, який є началом усього сущого, того, що не існувало вічно.

До другої сфери належить буття яке не має свого начала, є вічним, це – Бог: «найдавніше всього сущого – Бог, бо він не народжений».

Проблематика питання «що є все?» охоплює тільки все народжене, те, що має своє начало, все те у Всесвіті, що виникає у ньому і має властивість до зникнення. Поняття ж Бога – перебуває в дещо іншій площині, яка не належить до сфери згаданих філософських категорій, адже він є першонаціальним та безумовним буттям. Виходячи з сутності предмета питання «що є все?», можемо висунути припущення, що божественне буття до його сфери не входить. Саме ж поняття «начало» (грецькою ἀρχή, «архе»), є одним з найважливіших принципів усієї досократівської філософії, так як для того, щоб щось пізнати, вивчити, потрібно звернутися до його начала, витоку, першоджерела. Саме ж звернення до начал, запозичене філософією з міфологічної спадщини та визначає один з основних принципів філософського пошуку досократиків – принцип межі, рубежу за допомогою якого, обмежуючи досліджуваний простір, диференціюючи та розрізняючи, виділялися притаманні тільки певному предмету чи явищу характерні індивідуальні ознаки. Начало – принцип подібності та, в той же час – різновиду, так як все суще бере свій початок з одного загального начала і несе у собі, поряд з індивідуальними, також і певні його властивості. Начало виступає, так би мовити, ініціатором буття, несе

відображення виразності, пов'язаності – межі, ознаки що виділяють річ із хаосу та надають їй можливість як бути собою, так і відрізнятись від інших за допомогою притаманних тільки їм індивідуальних ознак. Началом же всього за Фалесом є Бог, Творець усього, тому, повертаючись до космогонічності вчення Фалеса, ми зауважуємо, що в основі його космогонії лежить не що інше, як теогонія (походження богів), але саме цієї проблематики у своїх вченнях Фалес уникає, направляючи свої зусилля у русло пізнання суцього, яке має своє начало, тобто «всього». Бог для нього – сфера нематеріального суцього, яке не має свого початку, яке існує вічно тому що не народжене, але, в той же час, виступає Творцем усього суцього, яке має свій початок, тобто, виходячи з цього формулювання, ми можемо дати відповідь на основне філософське питання Фалеса «що є все?», що все є Бог, так як він створив «все», тому що «все» наповнене богами, а відповідно через «все», як творіння Боже, можна пізнати і його самого, так само як про людину складається враження на основі її діянь.

Але в даному випадку виникає певна дилема, адже Фалес у той же час акцентує увагу на тому, що «все» походить із води. Тобто все створене Богом, повне богів і походить із води, і навіть земля плаває по воді, немов дерево. Звідси випливає, що вода і є Бог? Але що ж тоді мислитель розумів під категорією «вода»? Вона матеріальна та осяжна, її можна відчутти, говорячи про неї Фалес має на увазі всім відому воду у знаному розмаїтті її станів, як то рідина, лід чи пара. Вона – джерело життя, все живе з нею пов'язане, має воду у своєму складі. Але ж дана стихія виступає також і метафізичною категорією – вона давня метафора мінливості, текучості, крайньої неоформленості та навіть хаосу; вона – безначальне та безмежне явище, яке не визнає меж та перепон; непідвласна стихія, яка у цій своїй сутності є максимальним вираженням «всього». Тому філософ і констатує, що скрізь «вода» і «все» повне богів! Але слід зауважити, що категорія «Бог» та категорія «вода» за Фалесом, це не тотожні поняття. Вода – це хаос, коли вона знаходиться в безконтрольному стані (шторм, буря, злива), але якщо виокремити частину цього хаосу, впорядкувати її, привести до певних меж – побачимо, що цей «хаос» стає джерелом гармонії, адже вода в берегах водойми, в межах тваринного чи рослинного організму, в межах простої посудини – є гармонією, джерелом життя, енергії, основою всього суцього, але підкорити її під силу лише Богові – Творцеві всього суцього, тому мислитель і вказує, що «все» повне богів. Вода, за Фалесом, – це той вихідний матеріал, який став основою для створення Богом всього суцього, який обмежив, впорядкував як не увесь, то хоч частину хаосу (води), призвів його до певних меж, гармонізував, чим фактично і сотворив суще. У даному контексті можна також згадати «праречовину», як одну із основних категорій філософського пошуку мілетської школи. Але хаос (вода) категорія нестійка, і час від часу вириваючись з рамок гармонії, породжує процеси, які досить часто стають причинами загибелі суцього. Прикладом можуть слугувати зливи, шторми, паводки, та й сам Великий Потоп, описаний у Біблії. І ще один цікавий факт, з усіх багатоманітних властивостей води, Фалес виділяв лише її текучість [14, с.16] та всепроникність, тобто, на наш погляд, життєдайність, підтримка всього суцього, а не притаманні їй також хаотичність, нестримність та навіть смертоносність та нищівність.

Висновки. На основі викладеного матеріалу можна прийти до висновку, що у своїй творчій спадщині, розробляючи власні філософсько-категоріальні константи, Фалес закладаючи основи наукового світопізнання, паралельно створював підґрунтя для розвитку соціально-політичних та морально-етичних підвалин тогочасного суспільства, що досить яскраво можна простежити на прикладах його політичної та державницької діяльності, до якої він змушений був звертатися за час свого життя під тягарем обставин переважно зовнішнього характеру, які безпосередньо впливали на оточуюче філософа тогочасне давньогрецьке суспільство. Його науково-політична діяльність, на той період розвитку грецького суспільства, не була чимось надзвичайним, «поза рамковим», а була спрямована безпосередньо на розв'язання проблемних питань життя та розвитку тогочасного соціуму.

Але озирнувшись крізь сивину віків, проаналізувавши творчість Фалеса з позицій сьогодення, можна дійсно побачити грандіозність його філософсько-пізнавальних та філософсько-політичних концепцій, які не втратили своєї актуальності й на сьогодні.

Література:

1. Античная философия: Энциклопедический словарь. – Москва: Прогресс-Традиция, 2008. – 896 с.
2. Антологія мировой философии. В 4-х томах. – Т.1. – Ч.1 и 2. – Москва: «Мысль», 1969. – 936 с.
3. Асмус В.Ф. Античная философия. – Москва, 1976. – 541 с.
4. Богомолов А.С. Античная философия. – Москва, 1985. – 368 с.
5. Вернан Ж.П. Происхождение древнегреческой мысли (пер. с франц., под ред. Ф.Х.Кессиди и А.П.Юшкевича). – Москва, 1988. – 223с.
6. Виндельбанд В. История древней философии (пер. с нем. под ред. А.И. Введенского). – Киев: Тандем, 1995. – 368 с.
7. Власов В.И. Философия правосудия в диалогах. – Москва: изд-во РАГС, 2010. – 336 с.
8. Гомперц Т. Греческие мыслители (пер. с нем.). – Т. 1-2, Санкт-Петербург, 1911-1913.
9. Залесский Н.Н. Очерки истории античной философии. – Вып. 1. – Ленинград, 1975. – 520 с.
10. Кобылина М.М. Милет. – Москва, 1965. – 204 с.
11. Костицький М.В. Філософський аналіз європейського права та його трьох світоглядних джерел // Філософські та методологічні проблеми права. Випуск 1. – К.: Атіка, 2009. – 22-30с.
12. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – Москва, 1989. – 204 с.
13. Лурье С.Я. Очерки по истории античной науки. – Москва-Ленинград, 1947. – 617 с.
14. Мальцева С.А., Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и средневековье, 1-2. – Санкт-Петербург: «Пневма», 2008. – 704 с.
15. Мамардашвили М.К. Лекции по античной философии. – Москва: Прогресс-Традиция, Фонд МерабаМамардашвили, 2009. – 248 с.
16. Махлак К.А. История античной философии. Введение в христианскую мысль. – Санкт-Петербург: Издательство института богословия и философии, 2009. – 310с.
17. Нерсесянц В.С. Политические учения Древней Греции. – Москва, 1979. – 263 с.
18. ПролеевС.В. История античной философии. – Москва: «Рефл-бук», 2001. – 512с.
19. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: В трех книгах. Издание 7-е, стереотипное. – Москва: Академический Проект, 2009 – 1008 с.
20. Редькин Г.П. Излекций по истории философии права в святы с историейфилософиивообще. – Санкт-Петербург, 1889. – Т.1.
21. Рожанский И.Д. Античная наука. – Москва, 1980. – 200 с.
22. Трубецкой С.Н. Курс истории древней философии. – Москва: Гуманитарный издательский центрВЛАДОС; Русский Двор, 1997. – 589 с.
23. Трубецкой С.Н. Метафизика в Древней Греции. – Москва: Мысль, 2010. – 589 с.
24. Філософія права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / О.Г.Данильян, О.П.Дзьобань, С.І.Максимов та ін. / за ред. О.Г.Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
25. Форклендер Карл. История философии. Средние века. Пер. с нем. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2011. – 280с.